

PRÁVNÍ HISTORIE A SOUČASNOST

VÝVOJ SPRÁVY MĚSTA BRNA OČIMA HISTORIKA *

Karel SCHELLE

Počátky moderní správy Brna jsou spojeny s vydáním Prozatímního řádu pro královské hlavní město Brno z 6. července 1850, kdy s Brnem splynulo 27 předměstí.² Tato nově vytvořená obec byla rozdělena na čtyři okresy s vlastními okresními výbory, kterým byla přiznána značná samostatnost, především v majetkově správních věcech.³ Velká brněnská obec tedy tvořila samostatný politický okres podřízený krajskému prezidiu a po jeho zrušení roku 1862 podléhala přímo zemskému moravskému místodržitelství. V čele brněnských okresů stály okresní výbory tvořené 9, resp. 18 volenými členy. Výbory si volily svého představeného a jeho náměstka, kteří stáli v čele správy. Pomocnými orgány okresních výborů s městské právy byli tzv. čtvrtmistři (Viertelmeister), kteří nahradili dřívější představené (rychtáře a přísežné) připojených katastrálních obcí. Jejich význam však postupně slábl tak, jak se omezovala jejich působnost. Zajišťovali především přechodné ubytování, evidenci chudých, sbírky pro obecně prospěšné účely atd.

*Tento referát byl přednesen autorem na mezinárodní vědecké konferenci „Brno – město uprostřed Evropy“ konané ve dnech 2. – 4. prosince 1993.

²Jednalo se o předměstí: Špilberk, Švábka, Augustiánské území, Malá Nová ulice, Červená ulice, Velká Nová ulice, Hráz, Josefovský příkop, Jozefov, Horní a Dolní Cejl, Zábrdoviče, Radlas, Jircháře, Náhon, Křenová, Olomoucká a Petrská ulice, Trnitá, Dornych, Novosady, Silniční ulice, Pekařská, Území sv. Anny, Křížová ulice s Úvozem, Staré Brno s Hlinkami, Polní ulice a Vídeňka. (Publikováno v zemském zákoníku pod číslem 126 v roce 1850).

³I. okres zahrnoval vnitřní město a Špilberk, II. okres všechny připojené obce od Špilberku na východ až po viadukt železnice, III. okres všechny ostatní obce s výjimkou Starého Brna a Hlinek, které tvořily zbývající IV. okres.

Město jako celek bylo zastoupeno a řízeno obecním výborem a obecní radou s voleným starostou. Obecní výbor se skládal ze 48 členů, kteří byli voleni na tři roky oprávněnými voliči celé obce. Pravidelně však každoročně třetina jich odstupovala ze svých funkcí a na jejich místa byli voleni noví členové. Členové obecního výboru volili kromě starosty i jeho náměstka 9 radních, kteří všichni dohromady tvořili obecní radu.⁴

Dalším mezníkem ve vývoji správní organizace města Brna se stal rok 1905, kdy došlo k vydání nového městského statutu na jehož kritice se výjimečně shodli brněnští Češi i Němci. Okresy jím totiž přišly nejen o svoje výbory, které nahradil představený a náměstkové, jmenovaní obecní radou, ale ta navíc převzala i jejich jmění.⁵ V tomto stavu zastihlo Brno vyhlášení samostatnosti Československa 28. října 1918. Bezprostředně následující dny také měly pro město Brno zásadní význam, protože se zde začal důležitý proces na jehož konci bylo vyblášení tzv. Velkého Brna a uvedena do života nová městská administrativa, jež v podstatě v nezměněné podobě přetrvala až do konce první republiky. A právě na tuto etapu vývoje správní organizace Brna bychom chtěli zaměřit svoji pozornost.

V převratových dnech sehrál stejně jako v Praze rozhodující roli Národní výbor, vytvořený po vzoru pražského, který začal plnit funkci zemského národního výboru pro celou Moravu. Recepčním zákonem vyhlášeným pražským Národním výborem v den převratu byly však „všechny úřady samosprávné, státní i obecní podřízeny Národnímu výboru“ a měly úřadovat podle doposud platných zákonů a nařízení. Tato skutečnost měla zajistit pokračování fungování správy i v městě Brně. Radnice však byla v čistě německých rukou a tedy politické a národnostní složení městské rady neodpovídalo politickému a národnostnímu rozvrstvení brněnského obyvatelstva. Národní výbor se ujal iniciativy po odstranění dr. K. Heinolda z křesla moravského místodržitele a rozhodl se s pomocí české části brněnského obyvatelstva sesadit i německé správce z brněnské radnice. Německá městská rada s Ferdinandem Schnitzlerem v čele však odstoupit nehodlal, což vyvolalo rozsáhlé manifestace v brněnských ulicích. Rychlý spád událostí však městskou radu přinutil, aby 5. listopadu 1918 se konečně vzdala svého úřadu. Ještě téhož dne byl jmenován moravským místodržitelstvím v dohodě s národním výborem vládní komisař pro správu města Brna, jímž se stal Petr Kerndl Mayer, rytíř z Ehrenfeldu, bývalý okresní hejtman v Přerově. K slavnostnímu převzetí správy města potom došlo příští den dopoledne na Staré radnici. Město Brno bylo tedy konečně v českých rukou.⁶

Vládnímu komisaři Ehrenfeldovi byl vytvořen dvacetičtyřčlenný tzv. poradní sbor složený z poloviny ze zástupců socialistických stran a z poloviny z představitelů

českých a německých občanských stran. Z národnostního hlediska byl tvořen dvěma třetinami Čechů a jednou třetinou Němců. Kromě toho byla vytvořena tzv. řada odborů, které rovněž měly pouze pomocnou funkci. Jejich složení jak národnostní, tak politické bylo obdobné jako složení poradního sboru.

Soustava národních výborů, jež se vytvořily s výjimkou pohraničních oblastí ve všech okresech a v řadě obcí začala být vládním kruhům brzy nepohodlná, a tak po postupném omezování jejich pravomocí došlo začátkem prosince 1918 k jejich úplné likvidaci.⁷ Zrušen byl i národní výbor v Brně a tak z hlediska organizačního mohlo dojít zcela k naplnění litery recepčního zákona.⁸ Pro správní organizaci města Brna to znamenalo, že dále platil obecní statut vyhlášený v roce 1905.

Hned od prvních dnů života samostatného Československa se i přes odpor zástupců německého obyvatelstva začalo vážně uvažovat o správním spojení Brna s některými sousedními obcemi a o vytvoření tzv. Velkého Brna. Již 8. listopadu 1918 zaslal národní výbor v Brně správní komisi dopis v němž se uvádělo, že okrajové obce projeví přání, aby byly sloučeny z Brnem. V tomto směru se mohl skutečně opírat o projevy, jež od nich přicházely. Tak například 29. října se konala slavnostní schůze obecního zastupitelstva Juliánova, kde bylo současně s uvítáním vyhlášení československé samostatnosti uvedeno, že je třeba pracovat k tomu, aby obec byla připojena k Brnu a tak vytvořeno velké hlavní město Moravy.⁹

Národní výbor v Brně projevoval v tomto směru iniciativu i nadále. 14. listopadu svolal schůzi, jíž se účastnili zástupci Juliánova, Židenic, Maloměřic, Husovic, Králova Pole, Žabovřesk, Jundrova, Černovic, Komárova, Horních Heršpic, Nového Lískovce a Kamenného Mlýna, kde se všichni přítomní řečníci nadšeně vyslovovali pro spojení, přičemž argumentovali důvody finančními, hygienickými, možností lepšího využívání elektrické energie a dalšími. Zároveň bylo ovšem konstatováno, že parlamentu dosud nebyl předložen návrh příslušného zákona.

Další jednání bylo svoláno na 27. prosince. Mezitím se již o věci horlivě jednalo v obcích, jejichž obyvatelé byli jednoznačně pro tento návrh. Na druhé straně ovšem ihned dožadovali, aby jim spojení přineslo výhody, jež spatřovali v životě velkého města. Tak například na schůzi obecní rady Žabovřesk 3. prosince bylo sice usneseno sjednocení, ale zároveň požadováno předložení požadavků na prodloužení elektrické dráhy, zřízení kanalizace, vodovodu a elektrického osvětlení, ponechání původní domovní daně. Jistou výjimkou byl postoj obecního výboru Rečkovic, který se 7. prosince usnesl, že bude vhodné vyčkat, až jak se vytvoří poměry a informovat se o výhodách a nevýhodách plynoucích se spojení.¹⁰

⁴SÚAP, PMR, protokol ze schůze vlády ze dne 4. prosince 1918 a ze 7. prosince 1918, Národní listy z 8. prosince 1918.

⁵SOAB, fond B 33, karton 1, protokol sepsaný o závěrečné schůzi konané u Národního výboru v Brně dne 8. prosince 1918.

⁶AMB, fond A 1/36, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857), 1918 – 1925, karton 1, inv. č. 33, tamtéž, A 14, Juliánov, karton 1, inv. 53.

¹⁰AMB, A 29 Žabovřesky, karton 1, inv. č. 4 a inv. č. 47 (Zároveň bylo na schůzi obecní

⁴Dějiny města Brna 2, Brno 1973, s. 15 – 16.

⁵Dějiny města Brna 2, s. 64. Statut publikován v zemském věstníku pod číslem 56 v roce 1905.

⁶Z rozsáhlé literatury především vyberáme V. Peša: *Národní výbor v roce 1918 na Moravě a ve Slezsku*, Časopis Matice moravská, 77, 1958, s. 262; F. Zřídka Veselý: *Odras vzniku ČSR v městě Brně*. In: Sborník příspěvků o vzniku Československa, Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1983, s. 33 n.

Když se však 27. prosince sešla další porada zástupců předměstských obcí, byla nálada dosti jednoznačná: bylo rozhodnuto usilovat, aby co nejdříve bylo tzv. Velké Brno ustaveno. Úplně hladké ovšem jednání nebylo. Tak například Bohunice si vyžádaly ihůtu k vyjádření (souhlas dalo jejich obecní zastupitelstvo ovšem již 1. ledna 1919), zástupci Nového Lískovce navrhli, aby Starý Lískovec připojen nebyl s ohledem na to, že leží 3 kilometry od Brna a tudíž je příliš vzdálen. V tomto směru je podpořil i Spolek brněnských předměstí, jenž doporučil, aby byla vyžádána expertíza znalců z Brna a Prahy, zda je vůbec efektivní přičleňování vzdálených obcí. V podobném duchu se vyslovily i Husovice, podle nichž mělo bez dalšího dojít k sloučení pouze bližších obcí, kdežto ostatních jen na jejich přání. Ozvaly se i připomínky na respektování specifik předměstí z hlediska daňového zatížení a podobně.¹¹

V dalších dnech byla podána řada odborných vyjádření, jež měla rozptýlit pochybnosti ohledně ustavení tzv. Velkého Brna vůbec a zvláště širší varianty, tj. sloučení i vzdálenějších obcí. Tak 7. ledna 1919 byli k jednání přizváni znalci, kteří se kladně vyjádřili k sjednocení z hlediska technického, užívání a udržování komunikací a dalších aspektů. Zvláštní expertízu podal 8. ledna prof. V. List ohledně elektrické energie a plynu, 11. ledna prof. V. Hlavica z pohledu zásobování pitnou vodou a kanalizace, a téhož dne J. Karásek jakožto architekt, kladně se vyjádřil i odborníci finanční a jiných právních oblastí.

Na urychlení prací naléhala i správní komise města Brna, která se na počátku roku 1919 obrátila na parlament s obsáhlým podáním, v němž poukazovala na stavební růst města, požadavky hygienické, hospodářské, dopravní a poukazovala rovněž na potřebu konstituování hlavního města Moravy v náležitě reprezentativní velikosti. K memorandu byl přiložen návrh zákona, který předpokládal, že dojde ke spojení všech sousedních obcí, jejichž správu měly až do všeobecných voleb zajišťovat dosavadní obecní výbory, resp. správní komise. Výslovně se rovněž zdůrazňovala potřeba zachovat až do roku 1930 platnou domovní daň.¹²

Přípravné práce byly postupně přeneseny na půdu poradního sboru vládního komisaře města Brna. 22. ledna se na jeho orgány obrátilo ministerstvo vnitra písemem, jímž ho vyzývalo, aby byla co nejrychleji podána zpráva, které obce přicházejí v úvahu pro spojení a připojeno k ní stanovisko německé minority. Poradní sbor jednal o této věci již 27. ledna, kdy mu bylo sděleno, že v rámci tzv. Velkého Brna by měly být spojeny: Juliánov, Židenice, Husovice, Královo Pole, Žabovřesky, Ka-

rady Žabovřesky konstatováno, že pokud by tyto podmínky činily překážku pro spojení je třeba je zmínit), dále AMB, A 26, Rečkovice, inv. č. 2.

¹¹Pro spojení byli již i delegáti z Rečkovic, kde se měla o dva dny později konat veřejná schůze občanů, jímž byla tato otázka přednesena. Nálada ve veřejnosti byla taková, že její zástupci neváhali dát již předem souhlas, což ostatně schůze 29. prosince skutečně potvrdila a 2. ledna 1919 usnesl též obecní výbor. Ten však připojil i požadavky, které byly prakticky stejné jako z Žabovřesky (AMB, A 26, Rečkovice, inv. č. 2).

¹²AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857), 1918 - 1925, karton 1, inv. č. 33.

menný Mlýn, Jundrov, Bohunice, Horní Heršpice, Kómárov, Slatina, Maloměřice, Obrány, Medláňky, Rečkovice, Komín, Lískovec, Černovicé a Kohoutovice.

Vzápětí na to vystoupil jménem německé menšiny dr. Czech, jenž vyjádřil zásadní negativní stanovisko k tomuto opatření.¹³ Protože mu bylo jasné, že k tomu, aby Němci zabránili spojení, nebudou mít právě v popřevratových poměrech, kdy byl kladen zvýšený důraz na nacionální otázky, dosti sil, pokusil se alespoň o získání odkladu. Prohlásil totiž, že poradní sbor není podle jejich mínění kompetentní a doporučil, aby se řešení této otázky odsunulo na dobu, kdy dojde ke zvolení řádného obecního zastupitelstva. K tomu připojil, že se německá menšina vůbec nemůže odpovědně vyjádřit, protože nebyla zastoupena v orgánech, které vypracovávají podklady pro chystaná opatření.

Mluvčí českých členů poradního sboru prof. Fr. Weyr namítl, že vzhledem k vážnosti této záležitosti nelze naopak její řešení oddalovat.

Nakonec byl přijat jakýsi dílčí kompromis: definitivní rozhodnutí se mělo přijmout v příští schůzi sboru, aby se Němci mohli mezitím seznámit s podklady. Další schůze se konala 3. února 1919, ale tato záležitost jí předložena nebyla.¹⁴ Odpor minoritě se skutečně ukázal jako slabý a po dalších konzultacích s orgány okresními i zemskými byl vládě předložen návrh na připojení již zmíněných 19 obcí k městu Brnu. K těmto obcím dodatečně přibýly ještě Dolní Heršpice, Přizřenice a Brněnské Ivanovice.¹⁵

Rozloha Brna v době vzniku republiky měla 1816 ha. Připojením uvedených obcí se však měla zvětšit více jak pětinasobně, tedy na 12 376 ha. Všechny uvedené obce s připojením souhlasily, až na obec Komín, která si svoje rozhodnutí vážala na prohlédnutí inventáře jmění města Brna. I tato drobná překážka se však odstranila.

Dne 9. dubna 1919 předložila vláda Národnímu shromáždění konečně návrh zákona, podle něhož mělo tzv. Velké Brno vejit ve skutečnost. V době projednávání osnovy v ústavním výboru zpravodaj prof. Fr. Weyr¹⁶ oznámil, že došel ještě dodatečný návrh na připojení k Brnu obce Tuřany. 11. dubna byla diskuse o vytvoření tzv. Velkého Brna v ústavním výboru skončena a 17. dubna návrh zákona schválen plénum Národního shromáždění jako zákon č. 213 Sb. Tím k dosavadním 130 000 obyvatelům přibýlo dalších 80 000 z připojených obcí, jež se staly brněnskými předměstími, z nichž největší bylo Královo Pole.

Přijetím tohoto zákona byly však teprve fakticky zahájeny práce související s organizačními, personálními, hospodářskými a dalšími otázkami sloučení. Především se bylo třeba vypořádat se zajištěním správy předměstí v období od zániku jejich

¹³Ve stejném duchu ostatně reagovali i němečtí členové obecních rad okrajových obcí, například v Černovicích, kde však byli přehlasováni českou většinou.

¹⁴AMB, Zápis o schůzích poradního sboru, karton 12.

¹⁵O připojení žádalo též Líšeň, ale nebylo jí vyhověno. Tato obec se stala součástí tzv. Velkého Brna teprve v roce 1944.

¹⁶AFS, karton 28, fond PNS, protokol z 34. schůze ústavního výboru z 10. dubna 1919.

obecních orgánů do zřízení nových, které již samozřejmě nemohly mít podobu představitelů samostatných obcí.

Třebaže byly v tomto ohledu vydány poměrně jednoznačné pokyny, v praxi se ukázala celá řada komplikací. Dne 26. května 1919 zaslal Petr Ehrenfeld starostům, resp. vládním komisařům připojených obcí sdělení, že je až na další pověřuje vedením místních záležitostí. Zároveň si vyžádal stanovisko poboček jednotlivých politických stran zda souhlasí s tím, aby příslušní funkcionáři setrvali i nadále v úřadu. Vcelku se v tomto ohledu žádné námitky neobjevily a tak přípisem z 2. června byli starostové (vládní komisaři) pověřeni oficiálně. Téhož dne se na ně obrátil vládní komisař Brna dalším oběžníkem, podle něhož mělo dojít v místech k zřízení poradních sborů, jejichž zástupci by vysílaly politické strany, jež působily v daném obvodu.

Vzdor těmto instrukcím nebyla všem situace jasná. 28. června se například konala porada delegátů spojených obcí, kde byl kritizován nepořádek, nevytvořená kompetence a zejména i fakt, že poradní komise nebyly stále ještě zřízeny.¹⁷ Někde se dokonce hovořilo o tom, že budou ustaveny správní komise.

Dne 30. června žádal v tomto směru vysvětlení ve schůzi poradního sboru vládního komisaře města Brna dr. Czech. V této chvíli byly však již k dispozici instrukce ministerstva vnitra, které potvrdily správnost dosavadního postupu, tj. ponechání starostů v jejich funkcích, ovšem jakožto vládních komisařů, jímž měly být přiděleny poradní sbory, složené ze zástupců politických stran. Členy těchto orgánů potvrzoval vládní komisař Brna.¹⁸

Danou situaci nepochybně ovlivnily především dvě skutečnosti: jednak to, že prvé obecní volby v Brně byly pro některé formální vady zrušeny a nadále trvalo jakési správní provizorium, jednak skutečnost, že stále nebylo určeno, kdo vlastně bude vykonávat v připojených obcích správu, resp. jaké orgány by tu měly být zřízeny.

Tak se stalo, že v některých částech fungovaly poradní sbory již v červenci a srpnu.¹⁹ Například 27. července schválil tento orgán v Bohunicích vyúčtování obecního jmění a rozpočet, 28. srpna odsouhlasil v Horních Hlešpicích rovněž rozpočet,²⁰ jinde naopak museli být o jejich ustavení znovu upomínáni. Tak 1. srpna dostal vládní komisař Komína výtku, že dosud nebyl svolána ustavující schůze místního poradního sboru, třebaže, podle instrukcí, strany již svoje zástupce jmenovaly. V Králově Poli svolal zástupce vládního komisaře až 19. srpna poradu představitelů politických stran a žádal na nich, aby mu sdělili jména osob, které se

¹⁷AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 1, inv. č. 36.

¹⁸AMS, Zápisy o schůzích poradního sboru, karton 12.

¹⁹AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857), 1918 – 1925, karton 4, inv. č. 71.

²⁰AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno 1918 – 1925, karton 4, inv. č. 74.

měly stát členy poradního sboru. Až po této urgenci byli ve dnech od 23. srpna do 2. září členové tohoto sboru navrženi.²¹

V souvislosti s ustavením Velkého Brna se musela změnit i organizační struktura městského magistrátu, kde byl zřízen odbor pro Velké Brno. V této souvislosti byla též diskutována otázka nakolik měla být ponechána připojeným obcím jejich samostatnost, resp. jaká její část se měla přenést na orgány města. Návrhy se v tomto směru různily, většina navrhovala ponechat předměstím jejich administrativní samostatnost, doporučovalo se však též (např. z Komárova, Juliánova a Řeckovic) část agendy (věci chudinské, zdravotní, hospodářské apod.) ponechat obcím, zbývající část centralizovat. Záležitost byla řešena poměrně dosti dlouho.

Mezitím začaly vznikat v úřadování závažné nedostatky, způsobené především tím, že odbor pro Velké Brno neměl dostatečné množství kvalifikovaných pracovních sil, což bylo trvalým zdrojem stížností občanů, jejichž jménem vznášel kritické připomínky poradní sbor. 23. prosince 1919 a opětovně 3. ledna 1920 bylo protokolováno, že již byly vzneseny požadavky na přidělení způsobilé pracovní síly, protože stávající slečna nemá pořádek v úředních příručkách a panuje zmatek v agendě. Teprve 1. května 1920 nalézáme u tohoto spisu poznámku: „stalo se, ad acta“.²²

Řešit bylo třeba konečně též otázku přebírání zaměstnanců bývalých samostatných obcí. Základním problémem, jež se tu objevil bylo, že v podstatě všichni místní strážníci, cestáři, školníci i ostatní žádali, aby jim byly přiznány výhody, jaké měli dosavadní městští úředníci. Tak například v červenci 1919, požádali strážníci Maloměřic o zvýšení platů a další úpravu podmínek výkonu služby, aby měli stejné postavení jako brněnští a velmi důraznou urgenci podali v tomto směru téměř zároveň městští úředníci Královo Pole.²³

Vlastní přijímání úředníků a zřízenců do služeb města Brna probíhalo dosti zdlohavě. Jen menší část přešla v roce 1919, zbylí až koncem roku 1920.

Vedle uvedeného zákona č. 213/1919 Sb. o vzniku tzv. Velkého Brna do organizace správy Brna částečně zasáhly i některé další předpisy vydané po vzniku republiky. Byla to především novela obecního zřízení č. 76/1919 Sb. o nový řád volení v obcích č. 75/1919 Sb. Dále je možné upozornit na zákon o zrušení měšťanských práv č. 304/1920 Sb., zákon, kterým byl změněn obecní statek v kmenové jmění č. 241/1919 Sb., zákon o ochraně státu č. 449/1919 Sb., zákon o zvláštních opatřeních v oboru samosprávy č. 286/1920 Sb., zákon o slučování a rozlučování obcí č. 285/1920 Sb., zákon o potravní dani na čáře č. 264/1920 Sb., zákony jimiž stát převzal některé úkoly v oblasti zdravotně-policejní č. 332/1920 Sb., a č. 236/1922 Sb. atd. Zákonem č. 329/1921 Sb. o přechodné úpravě finančních záležitostí obcí a měst s právem municipálním byl nahrazen celý II. oddíl třetí hlavy dosavadního

²¹AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 6, inv. č. 80 a karton 7, inv. č. 82.

²²AMB, prezidiální spisovna z let 1888 – 1932, fasc. G-6-Val.B. omv-č-392

²³AMB, A 1/30, prezidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 3, inv. č. 55, karton 7, inv. č. 82 a karton 8, inv. č. 84.

obecního řádu, tedy ustanovení o obecním hospodářství a obecních dávkách, a dočtena byla i některá další ustanovení.

Podle doposud platného obecního statutu částečně změněného uvedenými po převratu přijatými právními normami městské zastupitelstvo mělo 90 členů,²⁴ kteří byli voleni podle nového, v roce 1919 přijatého, volebního řádu do obcí. Volební právo bylo přiznáno všem osobám, které měly v obci alespoň tříměsíční pobyt a nebyly určitým způsobem diskvalifikovány. K ztrátě volebního práva mohlo dojít buď ze zákona nebo výrokem soudu. Volitelný byl ten, kdo splňoval všechny podmínky pro pasivní volební právo: věk 26 let a roční pobyt v obci. Zákonem bylo dále stanoveno, že každý je povinen nejen volit, ale i přijmout funkci, do níž byl zvolen, ledaže zde existovaly podmínky pro uplatnění zákonem stanovené výjimky.

Členství v zastupitelstvu se pozbývalo úmrtím, ztrátou volitelnosti nebo vyšla-li dodatečně najevo okolnost, pro kterou by občan nebyl původně mohl být zvolen, dále vzdáním se a vystoupením nebo vyloučením ze strany, na jíž jméno zněla volební skupina, která zvoleného kandidovala.

V čele zastupitelstva stál starosta potvrzený vládou. Městské zastupitelstvo ze svého středu volilo dále 27 členou městskou radu a dva náměstky starosty. Funkční období zastupitelstva, městské rady i starosty se svými náměstky bylo čtyřleté.

Dozorčí právo nad městskými orgány měla zemská správa politická nahrazující dřívější moravské místodržitelství, jež měla dokonce ve výjimečných případech možnost městské zastupitelstvo rozpustit a místo něho jmenovat vládního (správního) komisaře.

Působnost městských orgánů byla dvojitá. Jednak původní (samostatná) do níž patřil rozsáhlý okruh věcí, z nichž je třeba zvláště upozornit na správu obecního majetku a záležitosti vztahující se k tzv. kmenovému jmění, dohlížení nad bezpečností osob a jmění, péči o zachování obecních silnic, cest atd., vykonávání zdravotní, mravnostní a požární policie, péči o chudé a řada dalších. Rovněž přenesená působnost nebyla zcela zanedbatelná. Především městské orgány obstarávaly uvnitř městského obvodu veškeré záležitosti politické správy, které podle platných právních předpisů byly přikázány politickým úřadům první instance.²⁵

Koncem roku 1919 byl vypracován návrh zákona o místních výborech, jež měly být ustaveny ve všech připojených obcích s výjimkou Kamenného Mlýna. Členy by jmenovalo městské zastupitelstvo z osob, uvedených na kandidátních listinách skupin, jež se účastnily obecních voleb. V jejich čele stáli předseda a dva náměstkové volení samostatnými výbory, které pod dozorem městského zastupitelstva spravovaly některé věci z oblasti samostatné i přenesené kompetence obcí. Konkrétní působnost

²⁴V roce 1922 vznikly určité pochybnosti o tom, má-li počet členů brněnského zastupitelstva být 90 či jen 60. Novela k obecnímu řádu volení v obcích vydaná zákonem č. 253 Sb. ze 14. července 1922 v Ú 75 stanovila: „Ustanovení tohoto zákona (tj. volebního řádu – pozn. aut.) platí pro volby do zastupitelstev všech obcí a osad. Pokud pro Velkou Prahu, Bratislavu a Košice neplatí ustanovení zvláštní, platí tento zákon.“ Brno omylem tu tedy jmenováno nebylo.

²⁵R. Šaupárek: *Obecní řád zemského hlavního města Brna (se třemi dodatky)*, Brno 1927.

jednotlivých výborů mohlo městské zastupitelstvo modifikovat.²⁶

Tento návrh se stal základem zákona č. 278/1920 Sb. o složení a působnosti místních výborů ve Velkém Brně. Podle něj byly v rámci Brna vytvořeny z bývalých samostatných obcí (kromě Kamenného Mlýna, Horních Heršpic, Komárova a Žabovřesk) zvláštní místní výbory, jejichž členy jmenovalo a zároveň i určovalo jejich působnost městské zastupitelstvo (předpokládalo to ovšem dodatečné schválení vlády). V částech města s počtem obyvatel do 10 000 měly tyto místní výbory 18 členů, v ostatních 24 členů. Přitom členství v městském zastupitelstvu bylo slučitelné s členstvím v místním výboru. Samy tyto místní výbory si potom ze svého středu volily předsedu a dva jeho náměstky, podle zásad řádu volení v obcích z roku 1919.

Protože podrobnosti o postavení a úkolech místních výborů mělo rozhodnout městské zastupitelstvo jednal 1. června 1920 odbor pro Velké Brno o tom, zda místní výbory se ustaví všude nebo s vyloučením Komárova a Žabovřesk, které byly připojeny přímo k Brnu. V tomto směru též vyznělo závěrečné doporučení. Téhož dne usneslo městské zastupitelstvo rozhodnutí o decentralizaci správy, jenž se stalo podkladem dalších návrhů pro úpravu místních výborů, které měly být voleny, přičemž vždy několik připojených obcí by se spojilo v jeden okres.²⁷

Tento návrh byl postoupen ministerstvu vnitra, které ho však svým výnosem z 28. července 1920 odmítlo předložit vládě s poukazem na to, že nelze vytvářet další okresy, protože stávající byly již schváleny zákonem a městské zastupitelstvo si je nemohlo libovolně upravit. Mimo tuto zásadní otázku byly shledány i některé terminologické nedostatky.

Další vývoj řešení této otázky byl nepřehledný, plný vzájemně se křížujících rozhodnutí a návrhů. Tak 1. října sice městské zastupitelstvo schválilo předpisy o působnosti místních výborů a postoupilo je vládě, ale 27. listopadu rozeslala jeho komise pro změnu obecního statutu politickým klubům a odborům jiný návrh, jenž předpokládal, že místo výborů dojde ke zřízení komisí.²⁸ Nakonec však vláda schválila 17. prosince 1920 návrh městského zastupitelstva, což mu však zapomněla intimovat, takže její souhlas musel být ještě počátkem roku 1921 urgován.

Místní výbory byly vymezeny pouze jako prozatímní orgány, které podporovaly městské zastupitelstvo ve správě připojených obcí. Jejich funkční období se shodovalo s délkou volebního období zastupitelstva. Vydáním tohoto předpisu bylo zároveň ukončeno zmíněné jednání o rozdělení agendy mezi město a jeho části, které se táhlo již od roku 1919.²⁹ Do působnosti místních výborů byla svěřena agenda správy

²⁶AMB, A 1/30, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 2, inv. č. 44.

²⁷AMB, A 1/30, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 2, inv. č. 42, karton 1, inv. č. 40.

²⁸AMB, A 1/30, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 2, inv. č. 44.

²⁹AMB, A 1/30, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857), 1918 – 1925, karton

obecního jmění, místní policie, část otázek stavebního řízení, čistoty ulic, chudinské záležitosti a další. Zbylé si ponechalo město.³⁰

Vlastní ustavování místních výborů neproběhlo hladce. 15. června 1919 se sice konaly volby do obecního zastupitelstva v Brně, v nichž zvítězila česká sociální demokracie se 17 mandáty. těsně následovaná národní demokracií (16 míst), německými sociálními demokraty (16 míst), socialistickou stranou (14 míst), lidovci (11 míst) atd.³¹ Tento výsledek neuspokojil jak některé české, tak i německé politické kruhy, proto byly proti volbám podány hned tři stížnosti na vady přípravného řízení. 2. října 1919 zemská správa politická stížnostem vyhověla a volby zrušila.

Z tohoto důvodu nemohly být ani ustaveny místní výbory, protože podle rozhodnutí volební komise ze 6. června 1919 měly být vytvořeny vzhledem k výsledku voleb do obecního zastupitelstva.

Již týden po zrušení voleb rozhodl vládní komisař, že nové se budou konat 29. února 1920. Ty proběhly tentokrát již bez závad a prakticky jen potvrdily výsledky předcházejících. Česká sociální demokracie obdržela 19 mandátů, národní demokraté 16, národní socialisté 13 a lidovci 8 míst. Modráčková strana 1 a skupina válečných poškozenců dvě místa, ostatní čtyři české strany vyšly naprázdno. Z německých získala 12 křesel středostavovská strana Dr. Baerana, 10 sociální demokraté a 5 svobodomyšlná strana, zbývalé dvě křesla dostala židovská socialistická strana.³²

V dalších týdnech mohlo pak konečně dojít i k zřízení místních výborů.

Zákon o místních výborech Velkého Brna připravený a odhlasovaný poměrně narychlo se stal ovšem v průběhu celé první republiky předmětem kritiky z nejrůznějších míst. V roce 1927 byla dokonce vypracována a členům městské zastupitelstva předána „Studie o reformě obecní správy Vel. Brna“, v níž se navrhovalo zmenšit počet místních výborů vytvořením nových správních jednotek, tak aby 3 – 5tdejší obvodů tvořilo obvod působnosti nového místního výboru. V každém takto utvořeném obvodu by byla zřízena místní úřadovna v čele s konceptním úředníkem, jemuž by byl přidělen veškerý potřebný technický a konceptní personál.³³ Předmětem diskuse se v této souvislosti stal i způsob tvoření těchto místních výborů. Je zajímavé, že většina projevených názorů byla proti volbě, protože prý jak napsal prof. Fr. Weyr „*máme již voleb dost ... tak ... přidati k této spoustě voleb ještě jedny, nezdá se býti účelné*“ a dále protože „*mají-li býti pouhými expositurami ústředních těles, musí býti věrným odrazem jeho* (tj. městského zastupitelstva – pozn. aut.) *politického složení*.“³⁴ Na základě této rozsáhlé diskuse byl dokonce vypracován s městskou

2, inv. č. 43 až 45.

³⁰AMB, A 1/30, presidium městské rady, oddělení pro Velké Brno (1857) 1918 – 1925, karton 1, inv. č. 92.

³¹SOAB, B 40 Zemský úřad v Brně, karton 900, zápis o schůzi ústřední volební komise pro obecní volby v Brně ze dne 15. – 17. 6. 1919.

³²SOAB, B 40 Zemský úřad v Brně, karton 900, zápis o schůzi ústřední volební komise o volbě zastupitelstva v Brně dne 29. 2. 1920.

³³Obecní věstník zemského hlavního města Brna, 9, 1929, s. 149.

³⁴Lidové noviny ze 28. října 1929.

radou 3. října 1930 schválen návrh na novelu zákona o místních výborech, který se však ani v dalších letech nepodařilo prosadit.³⁵

Realizaci zákona o vytvoření Velkého Brna a na něho navazujícího a neustále kritizovaného zákona o místních výborech došlo v podstatě k vytvoření stabilní správní organizace města Brna, která se v zásadě až do konce první republiky nezměnila.

* * *

SUMMARY

Developement of administration of the town of Brno in the eyes of historian

Beginnings of modern administration of the town of Brno are connected with the adoption of the Provisional Order for the Royal Capital Town of Brno dating to July 6, 1850 when 27 suburbs merged with Brno. The newly created municipality was divided into four districts governed by the District Councils which were endowed with rather a large scope of independency, in particular, in proprietary administrative matters. Thus the big municipality of Brno created an independent political district subordinated to the Regional Presidium and after 1862 when the Regional Presidium was wound up, directly to the Provincial Vice-Regent Authority. The District Councils composed of either 9 or 18 elected members led the districts of Brno. Each District Council elected its Board of Chairman and the Deputy of the Board who was the head of the administration. So-called quarter-masters (Viertelmeister) were assistant bodies of the District Councils of the town administration who replaced former superiors (village magistrates and sworn authorities) of adjacent cadastral municipalities. However, their importance gradually deteriorated owing to the fact that their competence was being reduced. They secured, in particular, temporary housing facilities, registers of the poor, collections for commonly beneficial purposes, etc.

The town as a whole was represented and managed by the Local Committee and the Local Council including the elected Magistrate. The Local Committee was composed of 48 members elected for the period of three years by authorized electors of the whole municipality. However, one third of the elected members annually resigned their office and new members were elected on their former places. The

³⁵Obecní věstník zemského hlavního města Brna, 10, 1930, s. 145 n., dále k tomu A. S. Vašek: *K historii vzniku Velkého Brna a Velké Olomouce*, Naše Obec, 24, 1929, s. 128 – 129. Místní výbory byly definitivně zrušeny okupačním opatřením ze dne 25. července 1939.

Local Committee members elected, apart from the Magistrate, the Magistrate's Deputy and nine councilmen who together created the Local Council.

The year of 1905 was another turning point in the development of the administrative organisation of Brno as a new town statut was issued. The Czech as well as the German citizens exceptionally agreed on a critique of the statut. Not only that the statut deprived the districts of the former Committees which were replaced by the Superior and Deputies appointed by the Local Council, but it also stipulated that the Local Council had taken over the property of the former Committees. The declaration of independency of the Czechoslovakia of October 28, 1918 came in the middle of the mentioned state of events. The following days were of an essential importance for Brno, too, since a momentous process later concluded by the declaration of so-called Great Brno, was began and a new town administration that was in force untill the end of the First Republic, came into existence. The author of this article delivered on an international scientific conference called "Brno - the Town in the Middle of Europe" held from 2nd till 4th December, paid attention just to the stated era of the administrative organisation development of the town of Brno.